

Arbejdermuseum i København

Af Hannelene Toft Jensen

I takt med den omfattende sanering af Nørrebro blev det for mange klart, at Nørrebro i løbet af få år ikke vil være den bydel, den har været før. Befolkningens sociale sammensætning vil være en anden, og bydelens egenart vil være en historisk foreteelse. Dette fik en gruppe nørrebroere til at sætte sig sammen for at overveje, hvordan man på den ene eller anden måde kunne fastholde et billede af det københavnske arbejdermiljø, som Nørrebro har været karakteristisk for. Man mente, at dette f.eks. kunne lade sig gøre ved at oprette en slags arbejdermuseum, hvor man i en opgang kunne vise lejligheder, møbleret fra forskellige perioder, og hvor man havde pensionister fra kvarteret til at vise rundt og fortælle.

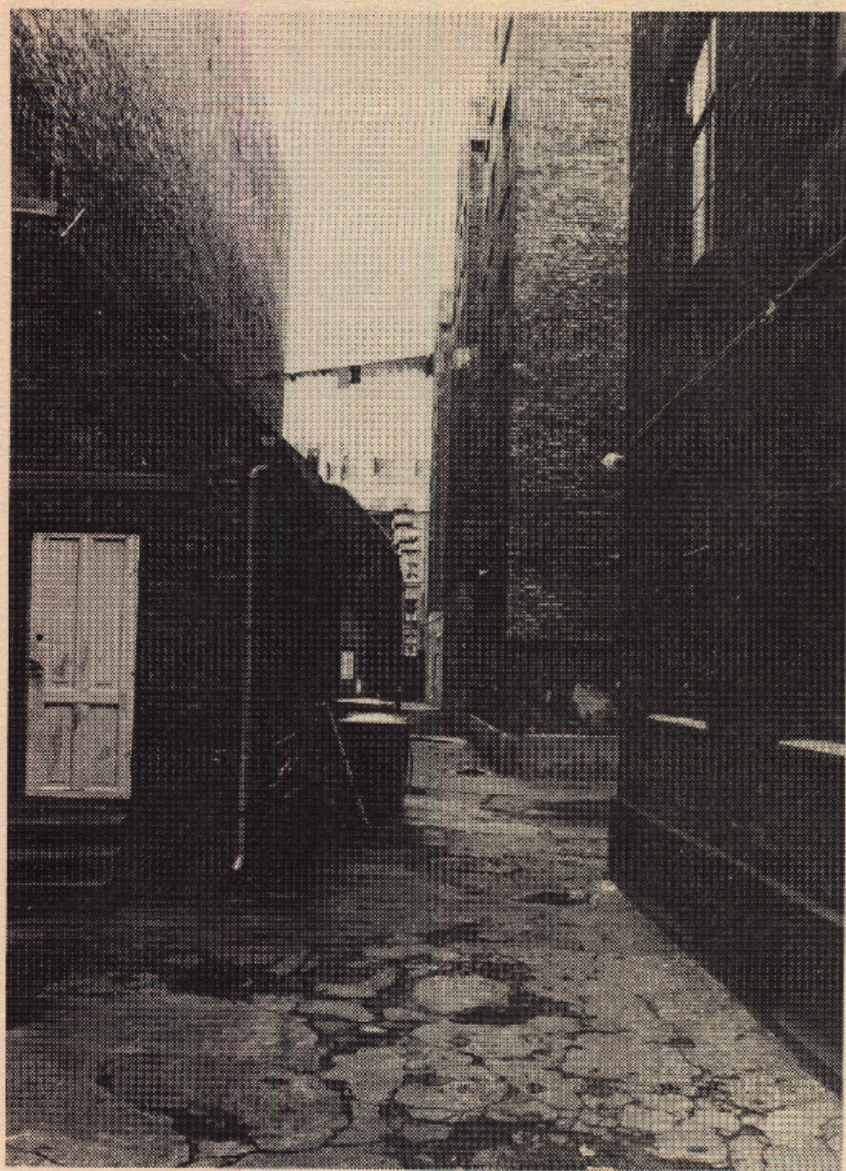
Nået til dette punkt i overvejelserne henvendte man sig i første omgang til Københavns bystyre. I 1978 blev det fra kommunens side tilkendegivet, at gruppen burde arbejde videre med tanken, hvorfor man rettede yderligere henvendelser til Nationalmuseet, Bymuseet og det Almennyttige Sanerings-selskab dels for at få sagkyndig bistand og dels for nemmere at kunne arbejde frem imod officiel støtte.

Med denne brede opbakning bag ideen, besluttede man at etablere sig som en egentlig styringsgruppe, og man rettede henvendelse til Statens Museums-nævn for at få godkendt et kommissorium og for at få tildelt midler til at aflønne en videnskabelig medarbejder.

Da det viste sig, at man på LOs Landsskole var igang med et lignende projekt, indledtes der i foråret 1980 på LOs initiativ et samarbejde. LO gik samtidig selv ind i arbejdet i styringsgruppen.

Gruppen omkring oprettelsen af et arbejdermuseum i København består idag af repræsentanter for Nationalmuseets 3. afd., Bymuseet, LO, Københavns Universitet, -Institut for Økonomisk Historie, den oprindelige Nørrebrogruppe og LOs Landsskole. Gruppen har en historiker ansat.

Formålsparagraffen for museet lyder: Arbejdermuseets opgave er at indsamle, bevare og udstille genstande og andre former for dokumentation, der kan belyse arbejderklassens liv og virke under industrialismen. Med en bredt anlagt forskning som grundlag skal museet indsamle genstande og oplysninger, som ved udstillinger, publikationer eller andre former for formidling kan vise arbejderens boligforhold, dagligliv, arbejdsforhold, levevilkår og andre sider af arbejderklassens tilværelse, således at der skabes et alsidigt og dækkende billede af arbejderens forhold i industrialismens tidsalder. Museets placeres i bygningsmæssige rammer, der bedst muligt tilgodeser dette formål.

Gården til ejendommene Oehlenslægersgade 38-44. Bygningerne til venstre vil være nedrevet ved udgangen af 1981. Det er vigtigt at bevare nogle af baggårdene på Vesterbro, dels for at kunne illustrere forholdene, som de har været for store dele af den københavnske arbejderklasse og dels for at kunne anskueliggøre den udvikling, der har fundet sted i dette meget sammensatte miljø. (Foto: Københavns Bymuseum).

Situationen

Der har såvel på det forskningsmæssige område som i museal sammenhæng været få tilbøb til at behandle byarbejdernes hverdag. Andre store erhvervsgrupper som bønderne og fiskerne er velrepræsenterede både i en forskningsmæssig sammenhæng og på museerne, såvel på Nationalmuseet, de store specialmuseer som på landets mange lokale kulturhistoriske museer, men arbejderklassen, der mere end nogen anden gruppe i samfundet har været med til at præge de sidste 150 års udvikling, er kun sjældent og i så fald sporadisk blevet behandlet af de danske museer.

Der er mange grunde til, at byarbejdernes dagligdag endnu ikke har opnået en naturlig plads i forskningen og på museerne. I den historiske forskning har det gennem længere perioder været godtaget, at et emne, hvis område omfattede målelig og kvantificerbare størrelser, var mere videnskabeligt korrekt at beskæftige sig med end et emneområde, der krævede bredere beskrivelser og vurderinger. Det har i denne sammenhæng været vanskeligt at tage fat på arbejderklassens dagligliv.

Museumsmæssigt volder indsamlingen af arbejderklassens boliggenstande kvaler. Arbejderklassen har rige traditioner for at lave tingene selv, og lavede man dem ikke selv, købte man i mange tilfælde tingene brugt, og det var i så fald genstande, der stammede fra andre samfundslag. Disse forhold gør det vanskeligt at typebestemme genstande som netop værende ting, der specifikt hører til arbejderklassen. Desuden er arbejderklassens genstande ofte karakteriseret ved at være overvejende brugsværdiorienterede med ringe indhold af bytteværdi, arbejderklassens ting bliver med andre ord brugt og slidt op, mens borgerskabets ting også efter brug har så stort værdiindhold, at de bliver gemt.

Som en følge af de voldsomme samfundsforandringer i de senere år har brede befolkningsgrupper fået et forstærket behov for en historisk identitet, for en viden om de foregående generationers levevis og en forståelse for deres måde at anskue tilværelsen på. Samtidig truer den samme udvikling med at udslutte store dele af det fysiske miljø, fabrikker, boliger og småbutikker, som datidens arbejdere levede i, og som fortsat giver industrilanden byer deres hovedpræg.

Mens der tidligere i den brede offentlighed, og måske specielt hos arbejderklassens egne faglige og politiske repræsentanter, har været en tilbageholdenhed over for en beskrivelse af de forhold, som tidligere tider arbejdere levede under, disse har været betragtet som en skamplet, der ikke burde genopvækkes i erindringen, er der nu ved at være en omvurdering på vej, hvor man mere lægger vægt på styrken og sejheden i den kamp, der blev ført »trods alt«. Denne begyndende omvurdering, er ikke alene en omvurdering på det nationale plan, tilsvarende strømninger findes i de andre skandinaviske lande og i det øvrige Europa.

Som et udtryk for denne øgede interesse kan nævnes Ironbridge Gorge

Museum i England, hvor man inden for et naturbegrænset område forsøger at bevare store dele af de dér eksisterende ældre industrianlæg og arbejderboliger samtidig med, at man opbygger en museumsfunktion, der er nært knyttet til det omliggende nutids samfund. Der kan nævnes Økomuseet i Le Creusot i Frankrig, hvor man opererer med en helt ny museumstanke, nemlig at et museum er en forlængelse af det eksisterende samfund, og at det derfor må være de eksisterende lokalsamfund, der selv definerer og tildels selv udarbejder de udstillinger, der skal være. Som eksempel på et mere traditionelt museum kan nævnes Rüsselheim bymuseum. Rüsselheims vækst har i industriel tid været betinget af Opel-fabrikkerne, hvilket på bymuseet anskueliggøres ved en kraftig museumsaktivitet omkring arbejderlevevilkår, arbejdermiljø ect.

På nordisk plan har denne interesse givet sig udslag i adskillige udstillinger om arbejderklassens levevilkår og kamp. Også i Danmark er dette emneområde taget op i stadig større omfang såvel inden for forskning som undervisning. Blandt større initiativer kan nævnes Det humanistiske Forskningsråds store projekt om Industrialismens bygninger og boliger, hvor der bl.a. i samarbejde med Nationalmuseet og de kulturhistoriske lokalmuseer er gennemført en noget nær landsdækkende registrering af ældre danske fabrikker. En videreførelse af dette initiativ foregår bl.a. i projekterne om Danske Fabriksboliger og om Arbejdererindringer 1900-1950 ved Institut for Økonomisk Historie, Københavns Universitet. Ligeledes har Nationalmuseet i sommeren 1980 gennem Brede-udstillingen »Mennesket og Maskinen« illustreret den danske industriarbejders vilkår gennem de seneste 150 år.

Hvorfor et arbejdermuseum i København?

København er ikke blot Danmarks hovedstad og største by, den er også og har fra periodens begyndelse været landets største industriby. Omkring halvdelen af Danmarks industriarbejdere har under hele industrialiseringen haft København som bopæl. Mens det i det øvrige Skandinavien er sådan, at de store industrianlæg er blevet placeret ved de lokale råstofforekomster som træ, jern etc. er dette kun tilfældet få steder i Danmark, og hovedstaden trak på et tidligt tidspunkt store dele af industrianlæggene til sig bl.a. p.g.a. de allerede her forekommende servicefunktioner som banker, havneanlæg og centraladministration etc., og således store dele af den del af befolkningen på landet, der endte med at blive industriarbejdere.

På denne baggrund forekommer det naturligt at placere arbejdermuseet i København og lade de københavnske arbejdere repræsentere den faste stok i museets udstillinger.

Hermed være ikke sagt, at museet skal indskrænke sig til kun at beskæftige sig med københavnske byarbejders vilkår. Sigtet bør være, at kunne illustre-

re og være behjælpelig med udforskningen af mange andre arbejdergruppers historiske vilkår som f.eks. cementarbejderne, tørvearbejdet under krigen etc.

I København er det brokvartererne, Nørrebro og Vesterbro, der er de klassiske arbejderkvarterer. Disse kvarterer, der blev lagt som en ring udenom den gamle bydel, bebyggedes i perioden fra 1850 fra begyndelsen med større, for det meste tre-værelsers lejligheder, men meget hurtigt fyldtes grundene op med side- og baghuse, for det meste med små to-værelsers lejligheder mange gange uden selvstændig entre og somme steder uden selvstændigt køkken. Denne bebyggelse fik med tiden et klart og ensartet arbejderpræg og stærke lokale arbejdertraditioner.

Ud fra ovennævnte vil det være naturligt at placere et kommende arbejdermuseum i et af brokvartererne, men et yderligere argument for at placere det her er, at disse kvarterer på nuværende tidspunkt undergår meget voldsomme forandringer. Et arbejdermuseum vil under disse noget kaotiske forhold kunne bidrage til at sikre kvarterernes historiske identitet.

De bygningsmæssige rammer

Til at rumme museet skal der anskaffes en ejendom eller en karré, der repræsenterer en typisk tidsperiode i den københavnske arbejders historie. Man kan forestille sig en etageejendom med 2-3 værelsers lejligheder samt tilhørende baghuse og værksteder. Det er væsentligt, at der i forbindelse med bygningskomplekset opretholdes et miljø, der kan give indtryk af forholdene, som de var, ikke mindst gælder dette gårdmiljøet, da specielt baghusene i arbejderkvartererne bortsaneres i øjeblikket. I gårdmiljøet tænkes indrettet et par arbejdende værksteder således at den baggårdsindustri, der var karakteristisk for arbejderkvartererne også illustreres.

Det vil desuden være en fordel at kunne indrette f.eks. et ismejeri, en håndværksbutik, eks. en skomager, samt et værtshus for at kunne illustrere nærmiljøet, hvor netop de mange butikker og værtshuse kan ses som en udvidelse af det meget snævre bomiljø.

Ejendommen skal helst ligge i et kvarter, hvor så meget af det oprindelige miljø får lov til at blive stående, således at museet ikke i fremtiden skal ligge som et historisk postulat i et ellers nybygget kvarter. Det vil sige, at på det nuværende tidspunkt er næsten udelukket at finde en ejendom på Nørrebro, hvor der allerede nu er saneringsplaner eller lokalplaner på hver karré. På Vesterbro er man ikke nået så langt med saneringsplanerne endnu, hvorfor der her vil være bedre muligheder for at finde en gade eller en karré, der vil blive bevaret.

Det vil være en fordel, om museet kan knytte an til andre kulturelle og sociale aktiviteter i forbindelse med kvarterets befolkning. Inspirationen hertil

kommer bl.a. fra det engelske museum, Ironbridge Gorge Museum, hvor man har gode erfaringer med at sammenkoble museumsfunktionen med et socialt engagement i den egn, hvor museet ligger, bl.a. ved at beskæftige en del unge arbejdsløse fra egnen i arbejdende værksteder og ved at fungere som udslningssted for det stedlige fængsel.

Man kan forestille sig, at museet i de værkstedsbygninger, der tænkes indrettet, opretter arbejdende værksteder, evt. værksteder, der tager næsten glemte håndværk op, og hvor gamle håndværkere forestår en produktion af ting, der kan sælges via museet, og at der i tilknytning til denne produktion beskæftiges unge arbejdsløse i de lovmæssige ni måneder.

En nær tilknytning til den stedlige befolkning vil for denne demonstrere det rimelige i at anvende tidligere boliger til et boligfremmed formål, som et arbejdermuseum er.

Selve restaureringen og indretningen af bygningen vil for den væsentligste del kunne foretages for beskæftigelsesmidler.

Arbejdermuseets opgave.

Museets mål er som nævnt at belyse arbejdernes daglige liv og virke under industrialismen. Midlerne hertil er en udforskning af arbejdernes levevilkår, en indsamling af genstande, bohaver, erindringer etc. og endelig en formidling af den herigennem opnåede viden.

Begrænsningerne i museets målsætning er dels af erhvervsmæssig karakter og dels kronologiske. Museet skal beskæftige sig med industriarbejdere, væsentligst koncentreret omkring byarbejdere med et fast holdepunkt i de københavnske arbejdere, men med muligheder af forskningsmæssig karakter for at belyse andre slags industriarbejdere tillige. Kronologisk skal museet dække tiden fra omk. 1840, hvor den moderne industrialisering sætter ind, og op til nutiden. Det er væsentligt både for forskningen, indsamlingen og formidlingen til stadighed at føre linien frem til de seneste års udvikling. Erfaringer fra flere af de eksisterende museer har vist, at det er uheldigt med en fast og vanskeligt flytbar øvre tidsgrænse.

Forskningen

Udforskningen af industriarbejderne og deres dagligdag skal ske på tre hovedfelter, familie- og boligforhold, arbejdsforhold og det brede spektrum af faglige, politiske og interesse-mæssige tilknytninger.

Det er vigtigt at få viden om arbejdernes oprindelse og uddannelse, og om hvilke ændringer der er sket igennem perioden. Vi ved ikke meget om arbej-

dernes familieformer. Fastholdt de visse former for storfamilier, efter at en-generationsfamilien var slået igennem hos andre klasser? Hvor mange børn fik de, hvordan var deres forhold til børnene?

Der er en del forskning igang om kvindernes situation, men endnu er der ikke publiceret meget. Hvordan var arbejderkvindernes situation, var der bestemte mønstre for, hvornår de var tilknyttet arbejdsmarkedet og hvornår ikke? Også de sundhedsmæssige forhold er det væsentligt at få draget frem, ligesom man må have en belysning af datidens sociale sikkerhedsnet, eller mangel på samme.

Det andet hovedområde vil være datidens arbejdsforhold, ikke blot lønnen, men også de fysiske og sociale forhold på arbejdspladserne og kampen for forbedringer og ændringer.

Det tredje hovedområde vil omfatte forholdet til andre arbejdere og til det øvrige samfund. Det er vigtigt at undersøge, hvordan de tilstrømmende første generationers arbejdere oplevede deres egen situation, og hvorledes de knyttede bånd til andre. Hvordan de opfattede deres tilværelse, og hvordan de opfattede deres forhold til andre grupper.

Fremtrædende emner inden for dette område er den faglige organisering, deltagelse i arbejdskampe og den politiske bevidsthed samt de heraf afledede organiseringer omkring voksenundervisningen, sportsudøvelse, fritidsbeskæftigelser som f.eks. sangforeninger samt kooperative foretagender af forskellig art.

Endvidere vil det være vigtigt at undersøge, hvordan små-fællesskaber omkring bomiljøet opstår og udvikler sig, her tænkes f.eks. på børnepasningsordninger og andre nabofællesskaber med speciel bund i traditionelle kvindeaktiviteter.

Forudsætningen for at kunne belyse ovennævnte problemområde er en selvstændig forskning, for kun en sådan kan sikre den faglige lodighed og den nødvendige inspiration i forbindelse med museets indsamlingsvirksomhed og formidling. Det betyder, at der må opbygges et fagligt miljø på museet med professionelt uddannede kandidater som en nødvendig hovedstamme. Samtidig må denne forskning foregå i samspil med og gerne i direkte samarbejde med den sideløbende forskning, der foregår på andre institutioner som Københavns Universitet, Nationalmuseet, Bymuseet, ABA og SFAH; endvidere vil det være ønskeligt at kunne knytte projektorienteret forskning til museet.

Indsamlingen.

Set fra en mere overordnet synsvinkel kan man sige, at de forskellige klassers og således også arbejderklassens boligindretning, der periode for periode er meget ensartet i sin strukturelle opbygning, den udvælgelse der sker af ting, og hvordan de bliver opstillet, fremviser mere eller mindre bevidste måder at

tænke, forestille og forholde sig til sit liv på. Arbejderhjemmet fremtræder således som en verden af organiserede tegn.

Ved at beskæftige sig med boligmiljøet kan man nærme sig besvarelsen af spørgsmålet omkring en klasses kulturelle egenart, som den kommer til udtryk i en formodet konflikt mellem udefra kommende tryk, påbud og normfastsættelser og en mulig modstand (eller overgivelse) i privatlivet. Valget af ting, deres placering i hjemmet, den rolle, de spiller i dagligdagen, den daglige forskellige brug af forskellige rum er således vigtige forskningsobjekter.

Denne opfattelse af hjemmets ting som udtryk for holdninger eller afmagt over for tilværelsen kræver en meget nøje indsamling af genstande og en betydelig magasinplads. Indsamlingerne skal foregå i overensstemmelse med de normer og procedurer, der benyttes af Nationalmuseet og de øvrige kulturhistoriske museer.

Indsamlingerne skal ikke alene omfatte genstande, men også erindringer, fotografier, plakater m.v. Erindringer er en hovedkilde til det enkelte menneskes egen opfattelse af sin situation. Også her vil der ligge en påtrængende opgave for det nye museum, der bl.a. vil kunne drage nytte af og arbejde sammen med Nationalmuseet og det tidligere nævnte projekt omkring arbejdererindringer.

Formidling.

En tredje hovedside af museets virksomhed vil bestå i en formidling af oplysninger om byarbejdernes dagligdag over for offentligheden. Museets målgrupper vil være undervisningsinstitutioner på mange niveauer, folkeskolen, gymnasiet, højere uddannelser og voksenundervisningen, herunder i særlig grad tillidsmandsuddannelserne. Desuden skal museet kunne formidle kvarterets historie for kvarterets befolkning samt endelig være tilgængelig for den almindeligt interesserede museumsturist.

Der lægges vægt på, at museet bliver et aktivt arbejdende museum, der gennem en permanent udstilling, gennem forskellige særudstillinger og vandreudstillinger, gennem udarbejdelsen af undervisningsmateriale og forskellige vejledninger (bl.a. til ekskursioner) aktivt fremmer og understøtter interessen for danske industriarbejderes levevilkår under industrialismen.

Det er desuden hensigten, at museet skal fungere som igangsætter for enkeltpersoner eller grupper, der har interesse i at undersøge enmer omkring f.eks. deres bomiljø og deres arbejdspladser. Der skal i denne forbindelse opbygges et dækkende håndbibliotek og udarbejdes førstehåndsorienteringer i form af skriftligt og billedmæssigt materiale om en lang række enkeltemner.

Den permanente udstilling tænkes indrettet i en forhusejendom med 6-8 lejligheder fra forskellige perioder, repræsenterende karakteristiske træk af de

sidste ca. 120 års udvikling. De udvalgte perioder kan tænkes at være 1) 1870'erne 2) 1890'erne 3) tiden omk. 1. verdenskrig 4) 1930'erne 5) 1950'erne 6) 1980'erne.

Det vil være vigtigt at skildre måden at leve på, og der vil derfor i lejlighederne blive forsøgt beskrevet så mange af dagligdagens træk som muligt. Det skal gøres muligt at give nutidens børn en fornemmelse af f.eks. hvordan vilkårene var, når en familie skulle vaske sig ved køkkenvasken samtidig med at der skulle laves mad, eller hvordan det har været at rede op til en stor familie i en to-værelses lejlighed. Man kan forestille sig, at en af lejlighederne til tider indrettes som den så ud ved nattetide med udslagne bænke, madrasser på gulvet, tøj spredt omkring og vasketøj over kakkelovnen.

Det vil desuden gennem lejlighedernes indretning være muligt at skildre skiftende tendenser i tiden, f.eks. kvinders vekslende hjemme- og udearbejde.

I et par af lejlighederne kan der indrettes hjemmearbejdspladser, f.eks. for en hjemmesyerske og en cigarruller, bl.a. for at skildre i hvor høj grad livet i hjemmet var betinget af, at pengene også skulle tjenes der.

På det etageareal, der ikke benyttes til udstillingen af et bomiljø, kan man forestille sig, at der arrangeres en mindre, udskiftelig plancheudstilling. Denne kan dels trække linier til samfundets organisering på det pågældende tidspunkt, til politiske begivenheder og til forhold uden for hjemmet der har indvirken på levevilkårene.

Udover lejlighederne skal der indrettes andre og mere rummelige museumslokaler. Dette skal være lokaler med dobbeltfunktion, de skal dels være museumsrum og vise f.eks. en fagforeningssal, salen i en afholdsloge, eller en skolestue og samtidig skal de kunne bruges til f.eks. foredrag og studierum. På et tidligere tidspunkt er det nævnt, at der med fordel kunne indrettes et par småbutikker, da netop miljøet omkring nærbutikkerne har været et væsentligt led af det boligmiljø, der ønskes skildret.

Skiftende udstillinger

Ved siden af de ovennævnte mere permanent indrettede lokaler vil det være ønskeligt, at der findes et større lokale, hvor der kan arrangeres skiftende udstillinger. Disse skiftende udstillinger skal indholdsmæssigt dels kommentere aktuelle begivenheder; man kan her forestille sig emner som vandrearbejdere, arbejdsløshed, saneringer, organisationsjubilæer etc., og dels skal de kunne tage områder op, som det er vanskeligt at skildre via lejlighederne, dvs. emneområder, der går på tværs af tidsgrænserne. Man kan tænke sig emner som husarbejde ude og hjemme, kolonihavebevægelsen, børn som industriarbejdere samt emner omkring arbejderbevægelsen og Kooperationen.

Sådanne skriftende udstillinger kan sendes rundt i landet, efter at de er vist på museet.

Pædagogisk værksted

Det må være en væsentlig opgave for museet at formidle og udarbejde under-

visningsmateriale til forskellige undervisningsforløb, eventuelt i samarbejde med folk, der underviser på forskellige niveauer og forløb. Der tænkes her, som allerede nævnt, på folkeskoleelever, gymnasier, LOs Landsskole, Oplysningsforbund og læreanstalter.

Til dette formål tænkes indrettet et pædagogisk værksted, hvor besøgende grupper og enkeltpersoner har muligheder for at undersøge deres egne valgte problemstillinger og evt. selv lave noget materiale til eget brug i en given situation (emneuge, featurearbejde ect.). Dette værksted skal foruden det nødvendige håndbibliotek indeholde faciliteter til trykning, film/foto og evt. video samt lydbånd.

Et arbejdermuseum, der er oprettet efter ovennævnte, udstukne retningslinier, vil være et museum, der specifikt behandler arbejderkulturen som en kultur i sig selv. Arbejderkulturen er udsprunget af lønarbejdets nødvendighed og er ikke, som det ofte ses behandlet, en kultur, der udelukkende er resultatet af overleverede holdninger fra tidligere tiders bonde- og borgerkultur. Arbejdermuseet skal være et museum, der kan komme til at fungere som kollektiv hukommelse om arbejdets sure slid, men også nære fællesskaber, om hjemmelivets skiftende roller perioden igennem, og om at den kamp, arbejderklassen har ført, ikke altid har været forgæves.

*En af Crome og Goldsmiths strygestuer, 1930'erne. Stormagasinerne i København producerede store dele af deres varer selv. Produktionen foregik, som her, på virksomhedens egne fabrikker og værksteder, men en langt større del af produktionen foregik i hjemmene. En strygestue, som den her viste, har modtaget skjorter fra hjemmesyernes og har gjort dem færdige til salg. På det kommende arbejdermuseum er det hensigten at indrette en arbejdsplads for en hjemmesyerske.
(Foto: Københavns Bymuseum).*